

7. *Перетц В.Н.* О культурной истории к исторической поэтике // Памяти акад. А.М.Веселовского... — Петроград, 1921. — С.35-42.
8. *Перетц В.Н.* Краткий очерк методологии русской литературы. Пособие и справочник для преподавателей... — Петроград: Academia, 1922. — 163 с.
9. *Огієнко І.* Соляшній поет Б.-І.Антонич. Характеристика поетичної творчості // Наша культура (Варшава). — 1936. — Кн. 3. — С.214-220.
10. *Семинарий* русской филологии акад. В.Н.Перетца. Участники Семинария — своему руководителю. — Ленинград, 1929. — 58 с.
11. *Семинарий* русской филологии при императорском университете св. Владимира под руководством проф. В.Н.Перетца. Первое пятилетие. — К., 1912. — 64 с.
12. *Сохацька Євгенія.* Иван Огієнко про методологію наукової праці // Сохацька Євгенія. На варті українства. — Кам'янець-Подільський: Оіум, 2004. — С.307-312.
13. *Фізер І.* Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні. Мета-критичне дослідження / Авториз. переклад В.Брюховецького. — К.: Обереги, 1996. — 192 с.
14. *Чижевський Д.* Українське літературне бароко. Вибрані праці з давньої літератури. — К.: Обереги, 2003. — 576 с. (Київська бібліотека давнього українського письменства. Студії, Т.4).
15. *Якобсон Р., Богатырев П.* Славянская филология в России за годы войны и революции. — Б.м.: ОПОЯЗ, 1923. — 64 с.
16. *Огієнко Іван (митрополит Іларіон).* Українська культура. — К.: Наша культура, 2002. — 342 с.

This article considers the methodological and organization principles of prof. V.M.Peretc's seminar. This seminar turned into the most famous scientific school of philological tendency in pre-revolutionary Ukraine. Scientific interests and principles of prof. Ivan Ohiyenko were formed under the influence of Peretc's school.

Key words: seminar, scientific school, philological method, source study, study of literature, scientific activity, national idea.

УДК 001(477)(092):070 "1918-1919"

О.М.Завальнюк

Кам'янець-Подільський державний університет

БІОГРАФІЯ ІВАНА ОГІЄНКА ЗА УКРАЇНСЬКИМИ ЧАСОПИСАМИ 1918-1919 РОКІВ

Розглядаються біографічні матеріали І.І.Огієнка, вміщені в українських часописах 1918-1919 рр., зроблено припущення щодо їх походження.

Ключові слова: Великий Українець, свідоме українство, неточності, перекручення, періодична преса, інформаційна цінність.

Ім'я І.І.Огієнка (1882-1972), великого українця, освітянина, науковця, державотворця, церковного і громадського діяча, вже давно належить вітчизняній історії. Його життя і діяльність є

яскравим прикладом самовідданого служіння українській справі, викликає справедливий інтерес з боку свідомого українства, молоді, різних політичних структур.

З початку 90-х років минулого століття в колах українських науковців було зроблено перші важливі кроки, спрямовані на дослідження різних сторін біографії І.І.Огієнка. У зв'язку з цим ті чи інші питання підняли А.О.Копилов, Є.І.Сохацька, І.І.Тюрменко, М.С.Тимошик, В.П.Ляхоцький, В.С.Лозовий, З.Тіменик, А.А.Марушкевич, А.М.Колодний, М.І.Кирюшко, Р.Трачук, В.Плисюк, О.Козловська, Л.О.Филипович, В.О.Пашенко, О.Ф.Головко, В.Г.Притуляк, О.Климчук, Л.В.Баженов, Т.І.Колотило, Л.В.Третяк та інші¹. Роботи згаданих авторів ще потребують серйозного історіографічного аналізу, однак, поза сумнівом, вони стали етапом у розгортанні новітнього огієнкознавства. Найбільшим його досягненням слід вважати ґрунтовні монографії І.І.Тюрменко², В.П.Ляхоцького³, М.С.Тимошика⁴.

Проте, незважаючи на зазначені успіхи, у науковій літературі, на жаль, ще зустрічаються прикрі помилки, неточності, перекручення, які відверто засвідчують про недостатню обізнаність окремих дослідників навіть з основними, вже доведеними фактами із життя і діяльності І.І.Огієнка. Так, у нарисі про нього, вміщеному у презентабельній книзі “Острозькі просвітники XVI–XX ст..”, безпідставно стверджується, що “*літом 1918 р. Директорія УНР (? – О.З.) призначає його (І.І.Огієнка. – О.З.) міністром освіти, а згодом – міністром віросповідань*”⁵. І це тоді, коли достеменно відомо, що Директорія УНР прийшла до влади у середині грудня 1918 р., а міністром освіти І.І.Огієнко працював з 6 січня по 26 квітня 1919 р.

Не можна погодитися і з З.Тімеником, який вважав, що І.І.Огієнко, ставши восени 1919 р. Головноуповноваженим уряду УНР, формально залишив “*за собою і надалі посаду міністра освіти...*”⁶. Як і з М.Памірським, у роботі якого днем початку функціонування факультетів Кам'янець-Подільського державного українського університету є 1 вересня (замість 1 листопада) 1918 р.⁷

Не витримує критики твердження про те, що за часів ректорування І.І.Огієнка вийшли у світ п'ять томів “Записок Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету”⁸.

На жаль, це не єдині погрішності, допущені авторами у працях, присвячених зазначеному діячеві. Щоб уникнути подібного надалі, слід ґрунтовніше працювати з історичними джерелами, у т.ч. періодичною пресою. До останніх належать, зокрема, публікації 1918-1919 років, вміщені у київському часописі “Відродження” – “Іван Огієнко – професор і ректор Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету”⁹, у кам'янець-подільських – “Святі Поділля” – “Іван Огієнко. Перший ректор і професор Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету”¹⁰, “Подольской мысли” – “Іван Огієнко. Професор і ректор Кам'янець-Подільського Державного

Українського Університету” (скорочений варіант нарису, опублікованого у “Святі Поділля”)¹¹, “Освіті” — “Міністр Народньої Освіти Іван Огієнко” (скорочений передрук із “Свята Поділля”)¹², “Україні” — “Іван Огієнко. Біографічний нарис” (скорочений варіант нарису із “Свята Поділля”)¹³ та інші. З-поміж них найбільш змістовними є дуже схожі матеріали, вміщені у “Відродженні” та “Святі Поділля”. Обидва часописи називають І.І.Огієнка *“людиною, яка відіграла надзвичайно велику роллю в тому, що Україна має другий рідний, близький їй по духові й національним завданням університет”*¹⁴. Зупинимося на цих нарисах детальніше, взявши за базовий з “Відродження”.

І.І.Огієнко народився 2 (14) січня 1882 р. у бідній селянській родині, що мешкала у містечку Брусилів Радомишльського повіту Київської губернії. Батько помер рано. Його замінила матір, *“найкращу пам’ять про яку заховав на все своє життя”* і якій присвятив своє оповідання “Обмана”.

Першу освіту здобув у Брусилівській селянській двохкласній школі. “Свято Поділля” (далі — “С.П.”) конкретизує: *“Учився дуже добре, за що на нього було звернуто увагу і зроблено заходи, аби свою освіту продовжував далі”*¹⁵. 1896 року 14-літній Іван разом з мамою направився пішки до Києва (“С.П.” уточнює: пішов *“з торбою на плечах”*¹⁶). Там найкраще склав іспити і був зарахований до першого класу військово-фельдшерської школи. У 1900 р. закінчив її, але до медичної практики не приступив, бо прагнув зайнятись філологією. (“С.П. зауважує, що Іван *“педагогічній праці почав віддаватись ще в сільській школі і в вільні хвилини давав уроки своїм меншим товаришам”*¹⁷). Тому вирішив отримати університетську освіту. Але для цього бракувало атестата про середню школу. Його отримав 1903 року в Острозькій гімназії. Оформляючи документи на право екстерном скласти іспити за цей навчальний заклад, він подав автобіографію, виконану у віршованій формі. Іспити склав дуже добре, про що писав “Киевлянин”. Цю тезу продовжує “С.П.”: *“Цікаво одмітити ті матеріальні умови, в яких приходилось Іванові Огієнкові готуватись (до іспитів. — О.З.): жалювання одержував всього 8 карб. у місяць: із цих грошей 5 карб. платив репетіторові, а 3 карб. відсилав матері”*¹⁸.

У 1903-1909 рр. навчався на історико-філологічному факультеті університету св. Володимира. Відвідував семінар професора В.П.Перетца, у якому виділявся своїми науковими розвідками. Після закінчення навчання мав бути залишений в університеті в якості професорського стипендіата. Однак міністр освіти впродовж 1,5 року зволікав із затвердженням цього рішення через демонстративну українськість І.І.Огієнка (писав твори українською мовою ще з 1905 р.). “С.П.” пояснює: *“На підставі цих даних одним із чорносо-тенних професорів Володимирського Університету (Т.Флоринським. — О.З.) було зроблено в міністерство доноса, який не давав змоги Івану Огієнкові працювати при Університеті. Але через настоювання академіка В.Перетця в Міністерство освіти було послано*

ходатайство вдруге, на підставі якого Івана Огієнка було затверджено професорським стипендіятом, Таким чином, після дуже трудних перешкод Іван Огієнко мав змогу працювати науково в тій ділянці, в якій празнує ще з молодих років. Про цю плутанину була ціла стаття в часописові “Речь”.

Перебуваючи професорським стипендіятом, продовжував свою працю в фільологічному семінареві академіка Перетця, де знання, науковий та методичний досвід не раз сприяв молодим його товаришам, студентам до кращого прикладу — між иншим, Іван Огієнко був тим старшим товаришем, який ніколи не відмовлявся давати вказівки, коли до нього звертались студенти, як до людини свідомої, яка своєю порадою могла в чому допомогти. Таким він зостався й до останнього часу”¹⁹.

З 1909 р. І.І.Огієнко вчителював у приватних середніх школах, крім гімназій, поєднуючи цю працю із науковою. У 1914 р. став учителем гімназії чорносотенця Стельмашенка. Тут він здобув чималих педагогічних успіхів, однак власнику це не сподобалося і у 1916 р. його звільнили з роботи. Не погодившись з таким несподіваним рішенням, учні, яких вчив українець І.І.Огієнко, два дні поспіль страйкували.

Після того перейшов на роботу до 6-ї Київської гімназії, де зацікавлено викладав українську мову. Разом з тим, як свідчить “С.П.”, *“обтяжений педагогічною працею, цілими купами тетрадок, учнів, Іван Огієнко готовився до магістерських іспитів, останні були закінчені у 1915 році. До праці у вищій школі Іван Огієнко своєчасно не міг приступити тільки через те, що в той час Університет св. Володимира було вивезено у Саратов”²⁰.*

З 1917 р. І.І.Огієнко — приват-доцент Володимирського університету, професор українського народного університету і педагогічної академії, лектор усіх курсів інструкторів і вчителів середніх шкіл. Брав участь у заснуванні Київського українського народного університету. 5 жовтня 1917 р., під час відкриття закладу, прочитав академічну промову “Українська культура”, з якої слухачі дізналися про великі культурні цінності українців, витворені впродовж історичного розвитку. Текст промови опублікували брошурою. В університеті під такою ж назвою запровадили академічний курс, який викладав автор. Крім того, він посідав посаду секретаря історико-філологічного факультету.

І.І.Огієнко — член українських наукових товариств у Львові і Києві, один із редакторів “Записок наукового товариства у Києві”, член “Общества любителей древней письменности” (Петроград), кількох археологічних товариств.

У громадському житті був досить активним: входив до складу Генеральної шкільної ради, правління Товариства шкільної освіти. Один із засновників Брусилівської вищої початкової школи, її почесний попечитель. “С.П.” доповнює: *“Почотний попечитель двохкласової школи у м.Брусиліві, в якій учився, на свої власні заробітки купував книжки і одсилав до останньої і сприяв організації гарної бібліотеки”²¹.*

Коли у червні 1918 р. постала Комісія у справах вищих шкіл і наукових інституцій України від головування академіка В.І.Вернадського, І.І.Огієнка запросили до неї як в.о. ректора майбутнього Кам'янець-Подільського державного українського університету. Тут він брав активну участь у обговоренні законопроектів про створення двох українських держуніверситетів. 6 жовтня, коли відбулося відкриття КДУУ, студенти вшанували І.І.Огієнка і провели до залізничного вокзалу, звідки він від'їжджав до Кам'янця-Подільського.

У створенні КПДУУ І.І.Огієнко відіграв значну роль. “Відродження” стверджує, що *“вся справа збудування університету у Кам'янци-Подільському належить майже виключно І.Огієнку”*²². “С.П.” повторює цей висновок, пропустивши одне слово — *“майже”*²³. Оба джерела наголошували на великому значенні відкриття вказаного закладу. *“Трудно зараз оцінити те велике діло, але майбутнє покоління, коли буде позинати всі ті культурні здобутки, які дасть цей університет, тільки тоді справедливо оцінить ту велику роль, яку відіграв І.Огієнко, як організатор і перший його ректор. За це велике діло і щира подяка українського народу тому, хто віддав стільки своїх сил і здоров'я на те, аби український нарід мав справжнє огнище, яке освітлювало б і спрягло розвитку всіх здобутків народнього культурного життя”*²⁴. “С.П.” робить ще один висновок, якого немає у “Відродженні”: *“Іван Огієнко в це велике діло вкладав і вкладає всю свою душу, за що сміливо можна сказати, що Іван Огієнко в збудуванню Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету є його справжній фундатор”*²⁵.

“Відродження” наводить кількість (70) наукових, педагогічних і художніх творів І.І.Огієнка. “С.П.” подає перелік 58 наукових праць і зауважує, що його (Огієнка) поетичні твори друкувалися в часописах “Рада”, “Громадська думка”, збірнику “Неволя” та ін.²⁶

“С.П.” завершив біографічний нарис заздравицею на честь І.І.Огієнка: *“Пошли, Боже, йому здоров'я й сил на довгі роки великої і культурної праці. Слава Іванові Огієнкові! Слава Першому Ректорові і головному організаторові Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету!”*²⁷

Таким чином, можна допустити, що оба матеріали, опубліковані у київському “Відродженні” і кам'янецькому “Святі Поділля”, походять з одного джерела — були підготовлені самим І.І.Огієнком. Незначні відмінності у текстах пояснюються редакторськими правками, внесеними у столичному варіанті.

Штрихи до біографії І.І.Огієнка подає О.Пашенко у замітці “Як зародився Державний Український Університет у м. Кам'янці на Поділлі”. Авторка згадує про візит Івана Івановича до адміністративного центру Подільської губернії 4 квітня (за н. ст.) 1918 р. у складі київської делегації, зокрема лекцію “Українська культура”, прочитану у міському театрі. *“Змовчали ті, хто не вірив, що можна*

“малоросійським” викладати науку. Захоплені були всі, хто чув кольоритну промову проф. Огієнка. Перед очима пробігали одні образи за другими поборників нашої культури, зазначались трудні етапи розвитку її. Довго потім пригадувались ці промови, і як тільки хто з ворогів починав доказувати свій погляд на “малоруське наречіє”, то лиш стоїло нагадати лекцію проф. Огієнка, щоб прихильник “наречія” більш про нього не задував”²⁸.

О.М.Пашенко, єдина із усіх мемуаристів, наполягала на тому, що тоді (4 квітня 1918 р.) “Кам’янець душею почув і вибрав першого ректора свого Університету (майбутнього. — О.З.) проф. Ів. Ів. Огієнка. Як українці “просвітяне”, так й гласні Думи зрозуміли, що тільки тоді, коли Ів.Ів.Огієнко візьметься за цю надмірну тяжку справу, вона буде доведена до кінця”²⁹.

Починаючи з 6 липня 1918 р., коли І.І.Огієнко вдруге побував у Кам’янці-Подільському і було утворено постійну університетську комісію для проведення підготовчих робіт із відкриття КПДУУ, “весь тягар праці, — стверджувала О.М.Пашенко, — взяв на себе пан Ректор і в допомогу йому стала Університетська комісія. Все, що зробилось в Києві по утворенню законопроекту про Державний Кам’янецький Університет, всі асигнування, всі клопоти по відкриттю і збудуванню — все то діло рук Огієнка”³⁰. (Цей висновок не підтверджується працями сучасних дослідників).

У святковому числі “Подольской мысли” було вміщено короткі спогади “Педагога з дитинства” В.Сильченка, випускника Брусилівської двохкласної школи, 1888 р. народження, про шкільні роки І.І.Огієнка. “... Огієнко був найкращий учень в школі. Приготовишки (діти з підготовчої групи. — О.З.) раділи. Да й було чому радіти. Ніхто з малих не бачив кривди від нього. Кожний чув ласкове слово, одержував допомогу в тому, чого не знав. Коли почнеш пустувати, тихесенько підійде до тебе, погладить по голові, загляне в зошит, перегляне написане, розкаже як треба робити і ласковим словом приохотить до роботи”³¹.

Згадує В.Сильченко й про те, як в університетські роки І.І.Огієнко, як і його товариші-студенти, займався репетиторством, глибоко вивчав літературу з педагогіки і методики. Коли Іван Іванович посів посаду вчителя 6-ї Київської гімназії, він багато працював з учнями після закінчення уроків, відвідував з ними лаврську бібліотеку. Відзначаючи Огієнкову любов до людей, автор вважає, що саме вона “повела Івана Івановича на тяжкий, але світлий і святий шлях педагога і стала головною з тих причин, що дали змогу піднятися від убогої селянської комірчини до найвищою щабля вищої рідної школи”³².

У тому ж часописі було вміщено замітку О.М.Пашенко “Справа Кам’янецького Університету в Києві”. Серед іншого авторка зафіксувала вибори І.І.Огієнка Радою лекторів КУНУ на посаду в.о. ректора КПДУУ. Роздумуючи над цим фактом, вона наголошувала: “Дуже гарно розумів Огієнко, що це велика жертва з його боку: в

той час, коли наша національна культура, українська філологія, література досягнула змоги вільно розвиватись, для Огієнка розкрилось широке поле научної праці, один за другим намічались труди, друкувались граматика, історія культури..., багато наукових творів, треба було одірватись од цієї чисто наукової праці і взятись до непривичної організаційної та адміністративної роботи. І це була жертва не тільки особиста з боку Огієнка, а і з боку нашої молододі науки. Бо в той момент, коли утворюється літературне слово і шукає своїх сталих форм, в той момент філолог не може зоставити свого велико значного поста, він на нім день і ніч повинен слідувати та направляти як керівничий й тому це була велика жертва — одібрати такого видатного працівника-філолога як Огієнка. Так за справу відкриття університету в Кам'янець на Поділля взявся Огієнок"³³.

Отже, біографічні нариси і матеріали до біографії І.І.Огієнка, вміщені в українських часописах 1918-1919 рр., багаті за змістом, висвітлюють різні періоди життя і діяльності, хронологічно доведені до відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету. Їм властиві достовірна основа, яка походить від самого діяча і водночас об'єкта біографічного дослідження, набір важливих подій і фактів із його життя і діяльності, які у повному обсязі, на жаль, не відбиті у ряді праць про нього. Разом з тим, періодика містить чимало суб'єктивних моментів, які зводяться зокрема до певного перебільшення зусиль названої особи у становленні університетського закладу в адмінцентрі Подільського краю. Однак цей недолік не може серйозно знизити інформаційну цінність виявлених джерел.

Примітки:

1. Див.: *Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І.Огієнка в контексті українського національного відродження* (до 110-річчя від дня народження): Тези доповідей науково-теоретичної конференції. — Кам'янець-Подільський, 1992. — С.3-215; *Колодній А.М., Кирюшко М.І., Філіпович Л.О.* Митрополит Іларіон. — Львів, 1993. — 77 с.; *Марушкевич А.А.* Невтомний працівник українського ренесансу Іван Огієнок. Педагогічний аспект. — К., 1996. — 128 с.; *Тіменюк З.* Іван Огієнок (митрополит Іларіон). 1882-1972: Життєписно-бібліографічний нарис. — Львів, 1997. — 228 с.; *Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І.Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження: Наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції: До 115-річчя від дня народження.* — Кам'янець-Подільський, 1997. — С.3-345 та ін.
2. *Тюрменко І.* Державницька діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона). — К., 1998. — 282 с.
3. *Ляхоцький Володимир.* Просвітитель. Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона). — К.: Вид-во ім. О.Теліги, 2000. — 528 с.; *Його ж.* Тільки книжка принесе волю українському народові... Книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона). — К.: Вид-во ім. О.Теліги, 2000. — 664 с.
4. *Тимошик Микола.* Голгофа Івана Огієнка: Українознавчі проблеми і держа-

- вотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності. — К.: Заповіт, 1997. — 231 с.; *Його ж.* “Лишусь навіки з чужиною...”. Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. — Вінніпег-Київ, 2000. — 548 с.
5. Див.: *Кушнір Мирон.* Іван Огієнко (1882-1972) // Острозькі просвітники XVI-XX ст. — Острог, 2000. — С.245.
 6. Див.: *Тіменик Зиновій.* Зазначена праця. — С.22.
 7. Див.: *Українська журналістика в іменах /* За ред. М.М.Романчука. — Вип. II. — Львів, 1995. — С.155.
 8. Див.: *Памірський Михайло.* Кам'янець-Подільський у житті Івана Огієнка / Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: Науковий збірник. Серія історична та філологічна. — Вип. I. — Кам'янець-Подільський, 2003. — С.194.
 9. *Відродження:* Щоденна безпартійна демократична газета. — Київ. — 1918. — 22 жовтня. — Ч.165. — С.3.
 10. *Свято* Поділля: Видання Подільського Українського товариства “Прогресива”. — Кам'янець-Подільський. — 1918. — 22 жовтня. — С.2-3.
 11. *Подольская мысль:* Орган прогрессивно-демократической мысли. — Каменец-Подольский. — 1918. — 22 (9) октября. — № 63. — С.1.
 12. *Освіта:* Двоптижневий педагогічний журнал: Видання Подільської губернської народної управи. — Кам'янець-Подільський. — 1919. — № 1. — С.1-4.
 13. *Україна:* Щоденна газета. — Кам'янець-Подільський. — 1919. — 22 жовтня. — Ч. 8. — С.2.
 14. *Відродження.* — 1918. — 22 жовтня. — Ч.165. — С.3; *Свято* Поділля. — 1918. — 22 жовтня. — С.2.
 15. *Свято* Поділля. — 1918. — 22 жовтня. — С.2-3.
 16. Там само. — С.3.
 17. Там само.
 18. Там само.
 19. Там само.
 20. Там само.
 21. Там само.
 22. *Відродження.* — 1918. — 22 жовтня. — Ч.165. — С.2.
 23. *Свято* Поділля. — 1918. — 22 жовтня. — С.3.
 24. *Відродження.* — 1918. — 22 жовтня. — Ч.165. — С.3; *Свято* Поділля. — 1918. — 22 жовтня. — С.3.
 25. *Свято* Поділля. — 1918. — 22 жовтня. — С.3.
 26. Там само.
 27. Там само.
 28. Там само. — С.6.
 29. Там само.
 30. Там само.
 31. *Подольская мысль.* — 1918. — 22 (9) октября. — № 63. — С.1.
 32. Там само.
 33. Там само. — С.2.

The article deals with the biographical materials of I.I.Ohienko, placed in Ukrainian journals in of 1918/19. The origin of these materials was searched.

Key words: Great Ukrainian, nationally minded Ukrainians, mistakes, distortions, mass media, information value.

Отримано: 25.07.2005 р.